

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО САМОСПРИЙНЯТТЯ У
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ
МОВЛЕННЯ**

Виконала:
магістрантка 2 курсу групи KorL2–M19z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Плахотнюк Олена Гаріївна

Науковий керівник:
Бєлова О.Б., кандидат психологічних наук,
кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:
Михальська С.А., кандидат психологічних
наук, доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

м. Кам'янець-Подільський – 2020р

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОСПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Науково-теоретична сутність самосприйняття з концептуальної позиції "Я-особистість"	6
1.2. Вплив мовленнєвого розвитку на формування самосприйняття у дітей дошкільного віку	10
1.3. Розвиток самосприйняття у дітей з типовим мовленнєвим розвитком.....	16
1.4. Особливості розвитку самосприйняття у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	28
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ САМОСПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	33
2.1. Методика дослідження самосприйняття у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	33
2.2. Аналіз матеріалів дослідження.....	39
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО САМОСПРИЙНЯТТЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	56
3.1. Процес організації навчально-виховної роботи з формування позитивного самосприйняття у дошкільників з порушеннями мовлення	56
3.2. Методика формування позитивного самосприйняття у дітей із мовленнєвими пору.....	58
3.3. Аналіз результатів формувального експерименту.....	70
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	80
ДОДАТКИ	85

ВСТУП

Актуальність теми. Самосприйняття являє собою складний психічний процес, який полягає у сприйнятті особистістю численних образів самого себе в різних ситуаціях діяльності й поведінки, в усіх формах взаємодії з іншими людьми і в поєднанні цих образів в єдине ціле утворення – уявлення про себе, а потім у поняття свого власного «Я» як суб'єкта, який відрізняється від інших суб'єктів. Порушений розвиток самосприйняття негативно впливає на становлення особистості загалом, це стосується і дітей з порушеннями мовлення (О. Бєлова, О. Вєржиховська, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Л. Лісова Т. Сак та ін.).

Питання особистості, її самосприйняття вивчалось у багатьох теоріях особистості (Г. Айзенк, Р. Кеттел, Г. Олпорт, Ф. Скіннер, А. Еліс, Дж. Роттер, А. Адлера, З. Фрейда, К. Юнга, Маслоу, К. Роджерс та ін.). Проблему самосприйняття вивчали в межах загально-теоретичних психологічних (О. Скрипченко, С. Максименко та ін.) та педагогічних (Л. Виготський, Н. Токарева та ін.) підходів; у дітей з типовим психофізичним розвитком (Р. Павелків, В. Поліщук, М. Савчин та ін.) та в межах вивчення психічних процесів та мовлення зокрема у дітей з порушеннями мовлення (О. Бєлова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Л. Лісова, О. Мілевська, Т. Сак, В. Тарасун, та ін.); атипичним розвитком (О. Гаврилов, О. Вєржиховська та ін.).

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему **«Формування позитивного самосприйняття у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення»**.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати методи навчально-виховної роботи, спрямовані на формування позитивного самосприйняття у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз наукової літератури із зазначеної проблеми, визначити причини виникнення негативного самосприйняття у дітей старшого дошкільного віку з типовим та порушеним мовленням.

2. Проаналізувати методи діагностики та експериментально дослідити особливості види самосприйняття у дітей старшого дошкільного віку з типовим та порушеннями мовлення.

3. Визначити та експериментально перевірити вплив навчально-виховної роботи з формування позитивного самосприйняття у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Об'єкт дослідження – самосприйняття у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – особливості розвитку видів самосприйняття у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз, синтез, узагальнення при вивченні науково-педагогічної літератури, класифікація і систематизація теоретичних даних для визначення теоретичних засад і основних підходів щодо визначення самосприйняття, її діагностики та корекції;

– *емпіричні*: проєктивна малюнкова методика "Намалюй себе", для визначення типу самосприйняття; для вивчення причин виникнення різних типів самосприйняття: "Малюнок сім'ї " – дослідження стосунків у сім'ї; метод соціометрії – визначення емоційно-особистісних відносин у групі дошкільників; констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення. Розширено поняття "самосприйняття", охарактеризовано процес самосприйняття у дітей старшого дошкільного віку, подано порівняльний аналіз особливостей самосприйняття у дітей молодшого шкільного віку з типовим та порушеним мовленнєвим розвитком.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації психологічного інструментарію діагностики особливостей розвитку самосприйняття у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Наукові результати дослідження були здійснені на базі Комунального закладу ДНЗ "Сонечко" № 31 м. Вінниця, в ньому брали участь 47 дітей старшого дошкільного віку від 6 до 7 років, серед яких 24 дитини з типовим психофізичним розвитком та 23 дошкільників з порушеннями мовлення. Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: «Теоретичні позиції щодо розвитку самосприйняття у дітей дошкільного віку», «Формування позитивного самосприйняття у дітей з порушеннями мовлення».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (68 найменувань), додатків (6 сторінок). У роботі вміщено 4 таблиці, 10 графіків. Загальний обсяг наукової роботи – 92 сторінки, з них 79 сторінок – основного тексту.

ВИСНОВОК

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз та узагальнення спеціальної літератури доводить, що на стан самосприйняття впливає: біологічні фактори. Дитина народжується з певними передумовами (задатками) для подальшого її розвитку; соціальні фактори. Індивід на різних етапах свого функціонування зазнає впливу середовища. Таким чином будь-який спадковий фактор діятиме по різному за різних умов середовища; порушення мовлення накладає значний відбиток на особливості психічного розвитку дитини.

2. Встановлено, що у дітей дошкільного віку з типовим мовленнєвим розвитком самосприйняття відповідає високому рівню. На його розвиток впливають такі фактори як зміна провідної діяльності, рівень домагань, стосунки у колективі та сім'ї. Діти даного віку емоційні, вимогливі до себе, здатні адекватно оцінювати свої можливості та особистісні якості. Доведено, що самосприйняття дитини являє собою складний психічний процес, сутність якого пов'язана у сприйнятті численних образів самої себе в різних ситуаціях діяльності й поведінки, в усіх формах взаємодії з іншими людьми і в поєднанні цих образів в єдине цінне утворення – уявлення, а потім поняття свого власного «Я» як суб'єкта, що відрізняється від інших суб'єктів.

Розкрито, що у дошкільників з ПМР самосприйняття відстає у розвитку, у порівнянні із дітьми з типовим розвитком. Діти з ПМР емоційно лабільні, у них не адекватна самооцінка, для них є характерними такі риси як тривожність, розгубленість, пасивність, їм важко йти на контакт. Загалом стан їхнього самосприйняття залежить від ступеня зосередженості на порушенні та ставлення до них оточуючих.

3. Визначено методики, що направлені на вивчення самосприйняття у дітей старшого дошкільного віку: "Намалюй себе", де вивчалось сприймання самих себе та виявлення порушень, які вказували на типи самосприйняття (негативне, позитивне та амбівалентне); "Малюнок сім'ї" – виявлення рівня впливу на самосприйняття дитини її сім'ї; "Соціометрія" – визначення впливу на самосприйняття колективу.

За результатами досліджень нами виявлено три групи дітей старшого дошкільного віку з різним типом самосприйняття: з негативним самосприйняттям (17,1% обстежених з них 12,7% з вадами мовлення), позитивним самосприйняттям (42,5% з них 14,9% з порушенням мовленнєвого розвитку) та амбівалентним самосприйняттям (40,4% з них 21,3% з порушенням мовленнєвого розвитку).

Результати дослідження показують, що у дітей з ПМР кількість балів при негативному (3 бала) та амбівалентному (5 балів) самосприйнятті, більше ніж у дітей з типовим мовленнєвим розвитком (1;2 бала). А позитивне самосприйняття, у порівнянні з однолітками без патологій (4 бала), є значно низьким (0,5 бала).

Для вивчення причин виникнення типів самосприйняття (негативного, позитивного та амбівалентного) нами було проведено дослідження в межах визначених трьох груп. Воно дозволяло вивчити вплив сім'ї та колективу на самосприйняття дітей дошкільного віку. Поглиблений аналіз результатів досліджень дозволив виявити показники, які вказували на залежність самосприйняття дошкільників від сімейного виховання. Діти з мовленнєвими порушеннями з негативним (7 балів) та амбівалентним (7 балів) самосприйняттям мали більш стійкий вплив родини на розвиток самосприйняття, ніж діти з типовим мовленнєвим розвитком у яких негативне (3 бала) та амбівалентне (2 балів) самосприйняття було невиразним.

Аналіз результатів дослідження, впливу колективу на самосприйняття дошкільників показував, що діти з ПМР є відторгнутими у

групі обстежуваних. Така поведінка призводить до невдоволеності своїм місцем у соціумі, невпевненості, нерішучості, боязливості, що викликає негативне самосприйняття (1,62 бала). У амбівалентних досліджуваних (1,7 балів), рівень прагнення до самоствердження і самореалізації вищий, але при цьому випадку мовленнєві порушення заважають їм самоствердитись. Переважна більшість дітей з ПМР мали стабільний емоційний стан з переважанням позитивних емоцій, проте не зацікавлені у соціальному положенні, не прагнули до визнання.

4. Для формування позитивного самосприйняття та зниження негативного та амбівалентного самосприйняття у дітей дошкільного віку з ПМР нами було розроблено навчально-виховну методичку, що включала поглиблене уявлення старших дошкільників про Я-реальне": "Моє "Я"", "Я-фізичне", "Я-духовне", "Я не такий як всі", "Позитивні та негативні сторони мого "Я" і ін.; формує "Я-дзеркальне": "Яким мене бачать інші", "Я в колі друзів", "Я очима батьків" і т. п.

Виявлено, що у процесі формувального експерименту кількість дітей з низьким рівнем або негативним самосприйняттям зменшилась на 12,9%. Середній рівень або позитивне самосприйняття збільшилось на 30,2% у дітей з порушеннями мовлення. І високий рівень – амбівалентне самосприйняття у старших дошкільників помітно зменшилось на 17,3%. Отримані результати дослідження вказують на ефективність проведеної нами навчально-виховної роботи.

5. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення є розробка методів корекційної роботи для сімей, у яких виховуються діти з порушеннями мовлення з негативним та амбівалентним самосприйняттям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзенк Г. *Поверьте в свои способности*. Москва, 1972.
2. Ананьев В. Г. *Избранные психологические труды*. Москва : Педагогика, 1980.
3. Артюх М.В. *Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами мови: Методичні рекомендації*. Київ : ІЗМН, 1996.
4. Березовська Л. *Самовиховання та саморегуляція особистості: Навч. посіб.* Київ : Видавничий Дім "Слово", 2011. 168 с.
5. Бернес Р. *Развитие Я-концепции и воспитание*. Москва : Прогресс, 1986.
6. Белова О. Особливості вивчення саморегульованого виду агресії у молодших школярів з порушеннями мовленнєвого. *Збірник наукових праць*: за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець – Подільський: ПП Медобори – 2006, 2015. Вип. 6, Т.1. С. 21 – 26.
7. Бодалев А. Л. *Восприятие человека человеком*. Ленінград. 1965. 210с.
8. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1978. № 4. С. 23 – 35.
9. Боришевський М. *Дорога до себе. Монографія*. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
10. Бочаріна Н. О. *Психологія особистості*. Переяслав-Хмельницький, 2014. 188 с.
- 11.Бреслав Г.М. *Эмоциональные особенности формирования личности*. Москва. 1875.
- 12.Булянов М.И. *Ребёнок из неблагополучной семьи*. Москва. 1988. 207 с.
- 13.Вержиховська О. Особливості використання методики формування свідомості та переконання при роботі з розумово відсталими молодшими школярами: *Збірник наукових праць*: за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Кам'янець – Подільський: ПП Медобори – 2006, 2015. Вип. 6. Т.2. с. 5 – 14.

14. Вилюнас В. К. *Психология эмоциональных явлений* Москва. 1976. 142с.
15. Винокур А. С. *Подолання мовного недорозвитку у дітей молодшого шкільного віку*. Київ : Радянська школа, 1977. 144с.
16. Волкова Л.С., Лалаева Р.И., Мастюкова Е.М. *Логопедия*. Москва : Просвещение, 1989. 528с.
17. Выготский Л. С. *Детская психология* / под ред. Д. Б. Эльконина. Москва. 1984.
18. Выготский Л.С. *Педагогическая психология*. Москва. 1997.
19. Гиппенрейтер Ю.Б. *Общаться с ребенком. Как?* Москва, 1995. 239 с.
20. Гримак Л.П. *Общение с собой*. Москва : Просвещение, 1988 320 с.
21. Гуревич К.М. *Психологическая диагностика: Проблемы и исследования*. Москва. 1981.
22. Запорожец А.В. *Особенности психологии детей раннего и школьного возраста*. Москва. 1985.
23. Захаров А.И. *Как предупредить отклонения в поведении ребенка*. Москва. 1980. 128 с.
24. Изард К.Е. *Эмоции человека*. Москва. 1980. 290 с.
25. Каган В.Е. *Воспитателю о сексологии*. Москва : Педагогика 1991. 125с.
26. Капустина А.Н. *Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла*. СПб., 2001. с. 102.
27. Карпенко З.С. *Психокорекція розвитку дитини*. Івано-Франківськ, 1994.
28. Карпова С. Н., Лысюк Л. Г. *Игра и нравственное развитие дошкольника*. Москва. 1986.
29. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. *Логопсихологія*. Київ: Знання, 2010. 293 с.
30. Лисина М.Я., Сильвестру А. И. *Психология самосознания у дошкольника*. Кишинев : Штиинца, 1983.

- 31.Лисянська Т.М *Педагогічна психологія: практикум*. Київ. 2008. 210 с.
- 32.Лісова Л. І. Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: *Монографія*. Кам'янець – Подільський: ТОВ "Друк – Сервіс", 2015. 224 с.
- 33.Массен П., Конджер Дж., Каган Дж., Хьюстон А. *Развитие личности ребёнка*. Москва. 1987.
- 34.Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
- 35.Мухина В.С. *Детская психология*. Москва. 1985. 272с.
- 36.Мясищев В.Н. Персонология, психология и медицина. *Клинико-психологические исследования личности*. Ленінград : Медицина. 1971. С.5 - 19.
- 37.Немов Р.С. *Практическая психология: Познай себя: Влияние на людей*. Москва : ВЛАДОС, 2001. 320с.
- 38.Обозова А.О. О семейной консультации. *Вопросы психологии*. 1984. №3. 41 с.
- 39.Перовский А.В. *Возрастная и педагогическая психология*. Москва. 1979. 288 с.
- 40.Поваляева М.А. *Справочник логопеда*. Ростов-на-Дону; Феникс, 2001. 448 с.
- 41.Пожар, Л. *Психология аномальных детей и подростков патопсихологія*. Воронеж : МОДЭК ; Москва : ИПП, 1996. 128 с.
- 42.Полищук И.А., Видренко А.Е. *Атлас для экспериментального исследования отклонений в психической деятельности человека*. Київ : Здоровья, 1974. 124 с.
- 43.Реан А. А. *Психология детства. Практикум. Тесты, методики для психологов, педагогов, родителей*. СПб. Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003.
- 44.Репина Т.А. Стеркина Р.Б., *Общение детей в детском саду и семье*. Москва. 1990. 150 с.

45. Римская Р., Римский П. *Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других*. Москва : АСТ-ПРЕСС, 1999. 376с.
46. Рогов Е.И. *Настольная книга практического психолога в образовании*. Москва. 1996.
47. Роджерс К. *Взгляд на психотерапию. Становление человека*. Москва. 1994.
48. Селиверстов В.И. *Понятийно-терминологический словарь логопеда*. Москва : ВЛАДОС, 1997. 400с.
49. Селиверстов, В. И. *Заикание у детей*. Москва. 1994. 200 с.
50. Скрипченко О. *Загальна психологія: Курс лекцій*. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 436с.
51. Скрипченко О., Долинська Л., Огородійчук З. *Вікова та педагогічна психологія*. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
52. Столяренко О. Б. *Психологія особистості*. Кам'янець – Подільський, 2011. 219с.
53. Субботский Е. В. *Ребенок открывает мир*. Москва : Просвещение, 1991.
54. Токарева Н. М., Шамне А. В. *Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник*. Київ, 2017 548 с.
55. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. *Психологія*. Київ : Либідь, 2001. 560с.
56. Трошин О., Жуліна О. *Логопсихологія*. Москва : ТЦ Сфера, 2005. 256с.
57. Уманец Л. И. Роль самооценки в игровых отношениях дошкольников. *Вопросы психологии*. 1987. № 4.
58. Фрейд А. *Психология «Я» и защитные механизмы*. Москва. 1993.
59. Фурман А. В., Гуменюк О. Є. *Психологія Я-Концепції*. Львів : Новий Світ – 2000, 2006. 360 с.
60. Холёва Л.А. Влияние семейных отношений на формирование личности дошкольника. *Психология*. Вып., №8. Минск, 1987.

61. Хора С. С. *Развитие общения со взрослым сверстниками у детей первых трех лет*. Минск. 1988.
62. Чайкіна С.В. Особливості формування самооцінки молодших школярів: *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, № 2(31). 2013. С. 32–35.
63. Чеснокова И.И. *Проблема самосознания в психологии*. Москва. 1977. 144 с.
64. Шеремет М.К. *Логопедія*. Київ : Слово, 2014 672 с.
65. Якобсон С.Г., Морева Г.И. Образ себя и моральное поведение дошкольников. *Вопросы психологии*. 1989. № 6. С. 34 –42.
66. Ястребова А. В., Спирина Л. Ф. Бессонова Т. П. *Учителю о детях с недостатками речи*. Москва: "Аркти", 1997. 130с.
67. http://nebo.at.ua/publ/psikhologichni_testi/metodiki_doslidzhennja_samoocinki_ditini/41-1-0-176.
68. http://pidruchniki.com/13660810/psihologiya/rozvitok_samosvidomosti_molodshogo_shkolyara.